

EKONOMİK KRİZ VE İŞÇİ SINIFI: 1978-1983

28 Kasım 2021

Yıldırım Koç

1929-1932, 1958-1961 ve 1969-1970 ekonomik krizlerinde gerçek işçi ücretleri ve gerçek memur aylıklarında bir düşme ve buna tepki olarak kitlesel eylemlilik yaşanmamıştı. Özellikle 1969-1970 yıllarındaki eylemlerin nedeni farklıydı.

Türkiye tarihinde belki ilk kez 1978-1983 döneminde yaşanan ekonomik krizin, 1978-1980 döneminde yükselen enflasyon oranıyla birlikte gerçek ücretlerde ve aylıklarda yol açtığı düşüşün neden olduğu yaygın işçi eylemlerine tanık olduk. Bu yıllarda yaşanan siyasal gerginlik ve hatta düşmanlıklar gerçek ücretlerdeki azalmaya gösterilen tepkinin etkisini bir ölçüde azalttı. Diğer taraftan, siyasal gündemli eylemlilik de arttı. Diğer bir deyişle, işçi sınıfını eyleme çağıran siyasal örgütlerin girişimleri, gerçek ücret ve aylıkların düşmesi karşısında, kitleselleşen bir yanıt da buldu. Bu açılardan bakıldığında, işçi sınıfı üzerindeki etkileri açısından, 1978-1983 ekonomik krizi, daha önceki krizlerden farklıdır.

12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında, ekonomik kriz yaşanmasına karşın, çok ilginç bir biçimde gerçek ücretlerde bir düşme olmadı. Tam tersine, darbecilerin toplu sözleşmeleri sonuçlanmamış işyerlerindeki işçilere hemen yüzde 70 oranında bir ücret zammı uygulamaları ve enflasyon oranının düşürülmesi, gerçek ücretlerde bir artışa bile yol açtı. Darbeciler, ekonomik krize rağmen, işçi sınıfının geniş kesimlerini karşısına almaya cesaret edemediler. İşten çıkarmaların sıkıyönetim komutanlıklarının ön iznine bağlanması da bu doğrultuda bir adımdı. Yüksek Hakem Kurulu'nun elden geçirdiği toplu sözleşmelerde birçok hakkı ortadan kaldırması ise etkisini daha sonraki yıllarda gösterdi.

Kapitalizmin 1946-1973 döneminde yaşanan Altın Çağ'ının sona ermesinin ardından Türkiye ekonomisinde 1978-1983 yıllarında önemli bir kriz yaşandı. Türkiye 1977 yılında yeniden dış borçlarını ödeyemez duruma düştü. Piyasadan birçok mal çekildi. Birçok işletme, girdi ve enerji teminindeki sıkıntılar nedeniyle, çalışmayı durdurdu.

Sabit fiyatlarla GSMH 1978 yılında yüzde 1,2 oranında büyüdü; ancak 1979 yılında yüzde 0,5 ve 1980 yılında yüzde 2,8 oranında küçüldü. 1981, 1982 ve 1983 yıllarındaki büyüme hızı da, sırasıyla, yüzde 4,8, yüzde 3,1 ve yüzde 4,2 düzeyinde gerçekleşti. Sabit fiyatlarla kişi başına GSMH ise 1978 yılında yüzde 0,8, 1979 yılında yüzde 2,5 ve 1980 yılında yüzde 4,8 oranlarında küçüldü. Daha sonraki üç yılda küçük artışlar oldu. 1981 yılında yüzde 2,3, 1982 yılında yüzde 0,6 ve 1983 yılında da yüzde 1,7 oranlarında büyüme sağlandı.

Bu dönemde işçi sınıfı sayıca büyüdü. 1980 yılı Ekim ayı itibariyle Türkiye'de gelir getirici bir işte çalışan 18,5 milyon kişinin 6,2 milyon ücretliydi. Ücretlilerin faal işgücüne oranı yüzde 33,5 idi. Kendi hesabına çalışanların sayısı 2 milyon 277 bin, ücretsiz aile çalışanlarının sayısı ise 7 milyon 860 idi. Kırsal bölgelerde veya kentlerde kendi işinde çalışanlar ve onlara işyerinde yardım eden aile bireyleri, gelir getirici bir işte çalışanların 54,8'ini oluşturuyordu (10 milyon 137 bin kişi). Türkiye'de esnaf-sanatkar ve köylerdeki küçük üreticiler hâlâ nüfusun çoğunluğunu oluşturuyordu. Ayrıca, ücretli çalışanların bir bölümünün de üretim araçları mülkiyetiyle ilişkisi belirli bir ölçüde devam ediyordu.

Türkiye 1974 ve özellikle 1975 yılından itibaren ABD ile ciddi biçimde çatışan bir dış politika izlemeye başladı. Ağırlıklı olarak ABD'nin yönlendirmesiyle Türkiye'de 1975 yılından itibaren siyasal cinayetler arttı. 1978 yılından itibaren de kitlesel katliamlar gündeme geldi. Türkiye bir iç savaşa sürüklendi. 12 Eylül 1979 ile 11 Eylül 1980 tarihleri arasında siyasi cinayetlerde 2677 vatandaş ve 135 güvenlik görevlisi öldürüldü ve 6784 kişi yaralandı.

Türkiye'nin petrol gereksinimi 1960'lı ve 1970'li yıllarda arttı. Döviz harcamalarının giderek artan bir bölümünü petrol alımı oluşturmaya başladı. 1972 yılında bir varil petrolün fiyatı 2,48 Dolardı. 1973 yılında 3,29 Dolara, 1974 yılında 11,58 Dolara yükseldi. 1978 yılında 14,02 Dolar olan fiyat 1979 yılında 31,61 Dolara ve 1980 yılında 36,83 Dolara çıktı. Ayrıca diğer ürünlerin ithalatında da artış yaşandı.

Bu gelişmeler Türkiye'nin toplam ithalatını ve döviz harcamalarını hızla artırdı. 1972 yılında 1,6 milyar Dolar olan ithalat, 1973 yılında 2,1 milyar Dolara, 1974 yılında 3,8 milyar Dolara, 1975 yılında 4,7 milyar Dolara, 1977 yılında da 5,8 milyar Dolara yükseldi. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1977 yılında yüzde 30 ve 1980 yılında yüzde 37 oldu.

ABD'nin uyguladığı ambargo ve yurtdışındaki işçilerin gönderdikleri paralardaki azalma da döviz sorununu büyüttü.

Döviz darboğazı, 1977 yılından itibaren temel tüketim mallarının piyasadan çekilmesine yol açtı. 1978-79 döneminde fuel-oil, kömür, gazyağı, kahve, margarin, sıvıyağ, ilaç, ampul, deterjan, röntgen filmi, sigara, gazete kâğıdı, oto yedek parçası sıkıntısı yaşandı, sık sık elektrik kesintisi uygulandı.

Bu süreç, Süleyman Demirel'in azınlık hükümetinin 24 Ocak 1980 kararlarını almasıyla son buldu. İthal ikameci sanayileşme modelinden, ihracata dönük sanayileşme modeline geçildi. 24 Ocak İstikrar Programı'nın hedefi işçi sınıfıydı.

Ancak işçilerin tepkileri beklenenden büyük ve kitlesel oldu. 1981 yılında da milletvekili genel seçimleri yapılacaktı. İşçi eylemlerinin yükselmesi karşısında Süleyman Demirel politika değiştirerek 1980 yılı Ağustos ayından itibaren kamu kesiminde çok yüksek ücret zamları verilen toplu iş sözleşmelerinin imzalanmasını sağladı.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın araştırmasına göre, Türkiye geneli net gerçek işçi ücreti ortalaması 1975 yılında yüzde 5,4 oranında ve 1976 yılında yüzde 11,2 oranında arttı. 1977 yılında artış oranı yüzde 4,3 oldu. Türkiye geneli net gerçek işçi ücreti ortalaması 1978 yılında yüzde 11,2 oranında geriledi. Azalma oranı 1979 yılında yüzde 14,5 olarak gerçekleşti. 1980 yılında da yüzde 5,6'lık bir gerileme yaşandı. 1980 yılındaki net gerçek ücret düzeyi, 1975 yılındaki ücret düzeyinin yüzde 83'ü kadardı.

DPT verilerine göre, kamu sektöründe 1978 yılında gerçekleşen yüzde 4,2'lik bir net gerçek ücret artışının ardından, 1979 yılında ücretlerde yüzde 12,6 ve 1980 yılında da yüzde 3,9 oranlarında bir düşme oldu. 1980 yılında kamu kesiminde net gerçek işçi ücreti, 1975 yılındaki düzeyin yüzde 1,0 üzerindeydi.

DPT araştırmasına göre, TİSK'e bağlı işveren örgütlerine üye işverenlerin işyerlerinde çalışan işçilerin net gerçek ücretlerinde 1978 yılında ekonomik krizle birlikte yüzde 17,8'lik ve 1979 yılında da yüzde 32,9'luk bir azalma yaşandı. 1980 yılında ise ücretler yüzde 9,6 oranında arttı. 1980 yılındaki ücretler, 1975 yılındaki düzeyin yüzde 81,4'ü kadardı.

DPT verilerine göre, devlet memurlarının net gerçek aylıkları 1975-1980 döneminde sürekli olarak geriledi. Net gerçek aylıklardaki azalma 1978 yılında yüzde 19,5, 1979 yılında yüzde 5,8 ve 1980 yılında da yüzde 20 oranında gerçekleşti. Buna göre, devlet memurlarının 1980 yılındaki net gerçek aylıkları, 1975 yılındaki düzeyin yüzde 56,7'siydi.

Darbe sonrasında işçi ücretleri ve memur aylıklarında ani bir düşüş yaşanmadı. Birçok toplu iş sözleşmesinin uygulanmasına devam edildi. Bu toplu iş sözleşmelerinin çoğunda, yüksek enflasyon beklentisiyle, sözleşmenin ikinci yıl zamları yüksek tutulmuştu. Enflasyonda sağlanan düşme nedeniyle, bazı işyerlerinde darbeye karşın gerçek ücretlerde bir artış görüldü. Askeri yönetim, toplu sözleşme görüşmeleri sonuçlanmamış işçilere yüzde 70 oranında bir zam uygulattı.

DPT araştırmasına göre, Türkiye geneli net gerçek işçi ücreti 1981 yılında yüzde 17,5 oranında arttı; 1982 yılında yüzde 19,0 oranında azaldı ve 1983 yılında yüzde 7,0 oranında yükseldi. 1983 yılında ücretler, 1980 yılındaki düzeyin yüzde 1,7 üzerindeydi. Kamu kesimi işçilerinin net gerçek ücreti 1981 yılında yüzde 31,8 oranında arttı, 1982 yılında yüzde 14,3 oranında azaldı ve 1983 yılında yüzde 1,1 oranında yükseldi. 1983 yılındaki net gerçek ücret düzeyi, 1980 yılındakinin yüzde 14,2 üzerindeydi. TİSK'e bağlı işveren örgütlerinin üyelerinin istihdam ettiği işçilerin net gerçek ücretleri 1981 yılında yüzde 37,9 oranında arttı; 1982 yılında yüzde 6,6 ve 1983 yılında yüzde 0,5 oranlarında azaldı. 1983 yılındaki net gerçek ücret düzeyi, 1980 yılındakinin yüzde 28,3 üzerindeydi. Devlet memurlarının net gerçek aylıkları 1981 yılında yüzde 5,3 ve 1982 yılında yüzde 5,8 oranında azaldı; 1983 yılında yüzde 0,5 oranında arttı. 1983 yılındaki net gerçek aylıklar, 1980 yılındakinin yüzde 10,3 altındaydı.

Prof.Dr.Şevket Pamuk'un tespitlerine göre, Türkiye'de 1979 yılında imalat sanayinde gerçek ücret endeksi 100 kabul edilirse, 1980 yılında bu rakam 77'ye gerilemişti. 1980 yılında imalat sanayinde

gerçek ücret endeksi 100 kabul edilirse, bu rakam 1981 yılında 107'ye ve 1982 yılında 110'a çıktı ve 1983 yılında 104 oldu.

1978-1980 döneminde gerçek ücretlerde yaşanan düşüş, işçi/memur eylemlerinin artmasına yol açtı. Ülkede yaşanan iç savaş da işçi/memur eylemlerini sertleştirdi.

12 Eylül darbesi sonrasında eylemler sona erdi. Sendikaların faaliyeti durduruldu.

12 Eylül döneminde toplu sözleşme görüşmesi yapılamadı, sözleşme bağtlanamadı. Süresi sona eren toplu iş sözleşmeleri Yüksek Hakem Kurulu tarafından elden geçirildi ve 1963-1980 döneminde toplu iş sözleşmelerine konmuş birçok hak ortadan kaldırıldı.

Cumhuriyet döneminin bu üçüncü büyük krizi ilk kez işçilerin ve memurların yaşam standartlarının düşmesine yol açtı. Ülkede emperyalist güçlerin ve araçlarının yarattığı iç savaş koşulları, işçileri ve memurları siyasi görüşlerine göre böldü ve kötüleşen koşullara karşı güçlü ve birleşik bir sınıf hareketinin doğmasını önledi. Gelişen dağınık eylemlilik eğilimi, 12 Eylül darbesiyle zor kullanılarak önlendi.

Ekonomik krizin halkın siyasi tercihlerine yansıması, 1977 ve 1979 yıllarındaki kısmi Senato seçimlerinde görülmektedir.

1978-1979 yıllarında iktidarda CHP vardı. 5.1.1978-12.11.1979 döneminde Bülent Ecevit başbakandı.

5 Haziran 1977 tarihinde Senato'nun 50 üyesi için yapılan seçimlerde CHP oyların yüzde 42,4'ünü, AP ise yüzde 38,3'ünü aldı.

14 Ekim 1979 tarihinde Senato'nun 50 üyesi için yapılan seçimlerde CHP'nin oyları yüzde 29,1'e düştü, AP'nin oyları yüzde 46,8'e yükseldi.

Ekonomik kriz, CHP'nin büyük oy kaybına yol açtı.